

خلیج فارس، تبلور هویت و فرهنگ ملی

دکتر قربان بهزادیان نژاد*

ضمن عرض ادب و احترام خدمت حاضران و فرهیختگان گرامی به‌ویژه جناب آقای مهندس میرحسین موسوی ریاست محترم هیئت امنای مؤسسه مطالعات فرهنگ و تمدن ایران زمین و استاد بزرگوار جناب آقای دکتر محمدابراهیم باستانی پاریزی. بنده به دلیل مسئولیتی که در مؤسسه و به تبع آن در این همایش داشتم به رسم معمول و متعارف در خصوص ضرورت‌ها، اهداف و برنامه‌های این همایش نکاتی را به استحضار برسانم؛ بحث درباره نام و اهمیت خلیج فارس در سال‌های گذشته از مباحث علمی، سیاسی، اقتصادی و استراتژیک فراتر رفته و به مسأله‌ای ملی تبدیل شده است. باید اذعان داشت که برای هر ایرانی وطن‌خواه که در طول تاریخ پرفراز و فرود خود از هیچ کوشش و ایثاری برای مجد و عظمت کشور دریغ نکرده است، دفاع از هویت تاریخی و فرهنگی خلیج فارس، واکنشی مقدس، طبیعی و غریزی است؛ چرا که امروزه شاهد آن هستیم که مظهر و جلوه‌گاه این شکوه، جاودانگی و سرافرازی، هدف قرار گرفته است. هجمه‌ای که برای درک آن، لازم نیست مسئولیت سیاسی داشته باشیم تا آن

*. عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت مدرس و رئیس مؤسسه مطالعات فرهنگ و تمدن ایران زمین.

را لمس کنیم بلکه در هر شغل و موقعیتی که باشیم، در اعماق وجود خود آن را احساس می‌کنیم. به عنوان مثال یک سال و اندی که از عمر مؤسسه فرهنگ و تمدن ایران زمین می‌گذرد متخصصان رشته‌های مختلف علمی اعم از تاریخ، جغرافیا، علوم سیاسی، مهندسی، پزشکی و... را ملاقات و با آنها گفت‌وگو کرده‌ام؛ این عزیزان بارها به کتاب‌ها، مقالات و نقشه‌هایی اشاره داشتند که در چاپ‌های قبلی از نام خلیج فارس استفاده می‌کردند و اخیراً تغییر داده‌اند. آنچه این هجسه را به حُسن و زیبایی تبدیل کرده است فعالیت‌های خودجوش ایرانیان در سراسر جهان، و فعال شدن روح ایرانی است. این تلاش‌های ملی با هدف نمایان ساختن چهره واقعی مراکز و مؤسسات به ظاهر علمی است. فعالیت‌هایی که ولو در حد مکاتبه و اعتراض مستند به شواهد و مدارک تاریخی، در مقابل ادعاهای ناصوابی که گاهی صاحبان قدرت هم آنها را همراهی می‌کنند، بایستند.

باری، بدون تردید هرگاه و در هر شرایطی، مناطق حائز اهمیت جهان را فهرست کرده‌اند خلیج فارس در رده‌های اول این جداول و فهرست‌ها قرار داشته و دارد زیرا:

۱. موقعیت تاریخی؛ کرانه‌های این دریای کم‌عمق، گرم و بسیار پر جوش و خروش مهد و گاهواره تمدن بشری است و به اعتقاد بسیاری از باستان‌شناسان جایگاه پیدایش انسان و چهارراه ارتباطی فرهنگ‌ها و تمدن‌ها و پیونددهنده سه قاره آفریقا، آسیا و اروپا است. به ادعای برخی از محققان در نوشته‌ها و آثار کهن بسیاری از مورخان و اندیشمندان از جمله هردوت، بطلمیوس، استرابون بارها پرسیکون کاتیاس (دریای پارس) و سینوس پرسیکوس (خلیج فارس) و نیز نسخه‌های دوره اسلامی که از مورخانی چون اصطخری، ابوریحان بیرونی، ابن حوقل، مقدسی، مستوفی، ناصر خسرو و... باقی مانده است به اجمال و یا تفصیل درباره بحرالفارس یا خلیج فارس مطلب نوشته‌اند؛ به گونه‌ای که در بررسی بیش از ۷۰۰۰ نقشه، کتیبه و ۱۰۰ اطلس معتبر تاریخی که قدیمی‌ترین آنها متعلق به داریوش اول هخامنشی است - که به دستور او کانال سوئز برای ارتباط خلیج فارس به اقیانوس هند و دریای سرخ حفر شد - نشانه‌هایی از نام خلیج فارس می‌توان یافت.

۲. موقعیت استراتژیک؛ موقعیت خلیج فارس، جزایر و تنگه‌های آن به گونه‌ای است

که در همیشه تاریخ به‌ویژه در ۵۰۰ سال گذشته محل رقابت و کشمکش‌های قدرت‌های بزرگ و مسلط جهان بوده است؛ چندی پرتغالی‌ها، و زمانی هلندی‌ها، انگلیسی‌ها، فرانسویان، آمریکاییان، آلمانی‌ها... نقش برجسته‌تری داشته‌اند. بررسی اهمیت خلیج فارس در دوره جنگ سرد و سودای دستیابی به آب‌های گرم قدرت‌ها و آنچه در دنیای جهانی شده کنونی شاهد آن هستیم یادآور جمله معروف آلبوکرک فرمانده مهاجم پرتغالی است که می‌گفت هر کشوری بر سه تنگه هرمز، باب‌المندب و مالاکاتیل تسلط داشته باشد بر جهان مسلط خواهد بود.

۳. اهمیت اقتصادی و تجاری: خلیج فارس از چند هزار سال پیش محل تبادل کالا بوده است و ساکنان اطراف آن با صید ماهی، مروارید و کشتیرانی معاش خویش را تأمین می‌کردند. پژوهشگران بر این باورند که حتی پیش از آنکه کشتیرانی در دریای مدیترانه معمول شود در این دریا متداول شده است و شواهد مؤید آن است که گروه‌های اکتشافی اعزامی داریوش و اسکندر کاوش‌های علمی خود را در خلیج فارس انجام داده‌اند لیکن با کشف نفت در حدود یک‌صد سال قبل اهمیت اقتصادی و بازرگانی این منطقه حالت ویژه و منحصر به فردی یافته است. وجود حدود دو سوم ذخایر نفت جهان، و یک چهارم تا یک سوم گاز و نیز مواد معدنی چون آهن، خاک سرخ، نمک، گوگرد... گواه روشن این ادعا است.

با بیان آنچه به‌عنوان یادآوری درباره ضرورت پرداختن به خلیج فارس از منظر تمدنی و باستان‌شناسانه گفته شد می‌توان اهداف این همایش را به اجمال به‌شرح زیر بیان داشت:

الف) فراهم آوردن شرایطی که دانشگاهیان و محققان پژوهش‌های اصیل و ارزنده خود را به صورت دوره‌ای (دوسالانه) ارائه نمایند و در معرض نقد و ارزیابی قرار دهند و از سوی دیگر از فعالیت‌های دیگران آگاه شوند. و از این طریق مطالعات خلیج فارس به لحاظ کمی و کیفی گسترش یابد و زمینه‌ای فراهم آید تا محققان و کانون‌های مطالعاتی این حوزه با یکدیگر ارتباط ارگانیک و سامان‌یافته بیشتری بیابند.

ب) خلیج فارس از جمله اساسی‌ترین مسائل محوری سیاست خارجی در چند دهه گذشته بوده و خواهد بود. این مهم برای هر یک از گروه‌های علمی، اجتماعی و

فرهنگی، مراکز دانشگاهی و سازمان‌های غیردولتی الزاماتی را مطرح و عمل به آنها را اجباری می‌سازد تا اولاً نظریات و تولیدات فکری متنوع و بدیع ارائه گردد و ثانیاً آن تولیدات و نظریه‌ها کاربرد عمومی بیابند و اجتماعی شوند.

ج) تقویت هویت تاریخی مشترک کشورهای حاشیه خلیج فارس؛ کشورهای منطقه اشتراکات تاریخی فراوان و نیز ارزش‌ها، سنت‌ها و نشانه‌ها و رفتارهای بسیار مشابهی دارند که آنها را به یکدیگر نزدیک می‌سازد که مطالعه بی‌طرفانه و ترویج آنها موجب هم‌گرایی عمیق دولت‌ها و ملت‌های منطقه می‌گردد.

د) تقویت و تحکیم همبستگی ملی: حرکت‌های گسترده، هماهنگ و متنوعی که برای اثبات حقانیت ایران توسط ایرانیان در سراسر جهان صورت گرفت نمایشی نمادین از همبستگی و وحدت ایرانیان بود. اقداماتی که در یک‌صد سال گذشته در هیچ برهه‌ای سابقه نداشته است و تجربه‌ی جدیدی برای دولتمردان فراهم آورد.

ه) گرمی داشت حماسه ایرانی: روز اخراج پرتغالیان مهاجم که به پیشنهاد دانشگاهیان و حرکت عظیم مردمی توسط شورای عالی انقلاب فرهنگی روز خلیج فارس نام‌گذاری شده است شایسته آن است که از یک نام‌گذاری صرف و ذکر آن در تقویم‌ها به جشن ملی تبدیل گردد.